

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Nzudzanyo na Ndondangudo (Tracker) zwa Pułane dza u Funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho Luambo Lwa Hayani Tshivenda

Gireidi ya 1 Themo ya 4

Zwi re ngomu

Marangaphanda	1
Tsho Lozweaho	2
Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (<i>HL</i>)	2
Magudiswa a Luambo lwa Hayani	2
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nqila	3
U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhala na U nwala)	5
Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo	6
Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha tshoḁea dza <i>ATP</i>)	7
Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nqila	16
Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani	17
Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo	21
Thero ya 1	22
Thero ya 2	24
Thero ya 3	26
Thero ya 4	28
Thero ya 5: Ndovhololo	30
Phurogireme ya U linga	32
Mutevhemuḁoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (<i>FP</i>)	32
U linga ha Vhugudisi	33
U shumisa Rubiriki	34
Tshandulelo	35
Ri na fulufhelo la uri tsumbandila iyi i ḁo vha thusa	35
U linga ha Vhugudisi: Khadi ya Tshikoro	36
Gireidi ya 1 Themo ya 4: Nyito ya U linga ha Fomaḁa ya Sambula	37

Marangaphanda

Ha Vhadededzi/Vhagudisi Vha Vhuimo ha Muteo,

Dwadze la COVID-19 lo ri sia ri na khaedu khulu kha zwa pfunzo. Musi ri tshi khou humela kha 'u funza ho dowealeho', rothe ri tea u shuma nga vhuṭali na nga mafulufulu u itela u vha na vhuṭanzi uri ri vhuvedzedza sisiteme yashu tshiimoni tshayo.

Hezwi zwi do vha na ndeme khulwane kha vhuimo ha muteo, hune vhana vha guda zwikili zwa muteo/murango zwa u vhala na u ṅwala. Afrika Tshipembe li lila uri vhone vha lingedze nga nungo dzothe u shomedza vhagudi vhavho nga zwikili zwo raloho, u itela uri vha si tou guda fhedzi u vhala, vha khunyeledze vha tshi vho kona 'u vhalela u guda'.

Liṅwalwa ili lo itelwa u vha thusa u swikelela tshipikwa hetshi. Musi vha tshi shumisa puṭane iyi vha tshi tevhedza sisiteme (thevhekano ya zwithu), ri na fulufhelo la uri vha do kona u lulamisa zwe zwa khakhiswa nga u xeelwa nga tshifhinga tsha u funza na u guda, vha vhuvedzedza vhagudi vhavho kha levele yo vha teaho.

Ri khou dzula ro vha livhutshela u diimisela havho u shuma, u digana na u shumesa he ra lavhelela kha vhone.

A zwi timatimisi uri vha khou fhaṭa lushaka.

Ri vha tamela mashudu kha themo ino,

Thimu ya DBE / NECT ya Ndongangudo dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

Thodea dza Pułane dza U funza dza Nwaha (ATP) dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho

- Hu na vhege dza 10 kha ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza DBE dza Themo ya 4.
- Vhege idzi dza 10 dzo khethekanywa dza bva saikiłi dza u guda dza 5.
- Kha saikiłi inwe na inwe ya vhege mbili, zwiteńwa (zwipiđa) zwoťhe zwa u guda luambo (u vhala na u nřwala) zwi tea u funziwa nga nđila i tevhelaho, hu tshi shumiswa tshifhinga tsha fhasisa tsho avhelwaho:

KUAVHELE KWA TSHIFHINGA TSHA FHASISA KWA CAPS	GIREIDI YA 1	GIREIDI YA 2	GIREIDI YA 3
U thetshelesa na U amba	Minete ya 45	Minete ya 45	Minete ya 45
U vhala na Foniki	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30	Awara dza 4 na minete ya 30
Muńwalo	Awara ya 1	Minete ya 45	Minete ya 45
U nřwala	Minete ya 45	Awara ya 1	Awara ya 1
GUŤE	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7	AWARA DZA 7

Zwikili zwa Luambo lwa Hayani (HL)

- ATP dza U thivha Tshifhinga Tsha U funza Tsho Lozweaho dza HL dzo dzudzanywa uri dzi sumbedze zwikili zwine vha tea u fhaťa kha tshiteńwa (tshipiđa) tshinwe na tshinwe tsha luambo. vhadededzi / vhagudisi
- Zwi na ndeme uri vha dzhiełe nzhele uri kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, zwikili zwine zwa tea u aluswa zwi anzela u fana kha tshiteńwa tsho tiwaho, ngauralo, hu na u dovholola hunzhi u itela u alusa na u khwaťhisa zwikili.

Magudiswa a Luambo lwa Hayani

- Kha vhege dzińwe na dzińwe mbili, vhadededzi / vhagudisi vha tea u nanga thero.
- Ndi thero yeneyi ine ya řaluswa magudiswa a saikiłi.
- Sa tsumbo, arali mudededzi / mugudisi a nanga thero ya '**Roťhe ri a dzhena tshikolo**', zwi amba uri magudiswa oťhe a tea u yelana na thero iyi, hu tshi katelwa:
 - Divhaipfi** ine ya khou funziwa, tsumbo: **vhala; řumanya; vhambedza; guda; Tshaina; gireidi ya u thoma**, nz.
 - Zwidade kana nyimbo** dzine dza funziwa, tsumbo: **Tshikolo tshi tshi bva**
 - Tshiřori tsha **u vhala khathihi na vhagudi** tshi no khou vhaliwa, tsumbo: Tshiřori tshi re na řhoho i no ri: **Gireidi ya u thoma Afrika Tshipembe na Tshaina**.
 - Nyito ya u nřwala** ine vhagudi vha tea u ita, tsumbo: **Nřwalani mafhungo a 2 nga zwine vhagudi vha Afrika Tshipembe na Tshaina vha ita**.

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḡila

- Phurogireme ya foniki na u vhala ha tshigwada hu na u sumbiwa nḡila, ndi one magudiswa e oṭhe ane a si yelane na thero.
- U itela u kona u guda u vhala, vhagudi vha tea u gudiswa mibvumo ya luambo i tshi tou tevhekana nga ngona, khathihi na u i vanga na u i fhandekanya.
- U bva afho, vha tea u ita nḡowendowe ya u vhala maipfi na zwiṭori vha tshi shumisa nḡivho yavho ya mibvumo (foniki) kha u bula maipfi.

Kha ri vhone uri ndi zwikili zwifhio na magudiswa afhio zwe zwa dodombedzwa kha ATP ya Gireidi ya 1 Themo ya 4:

MANWELEDZO A ATP YA U THIVHA TSHIFHINGA TSHA U FUNZA TSHO LOZWEAHO GIREIDI YA 1 THEMO YA 4
U THETSHELESA NA U AMBA
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U renda zwirendo na u imba zwiimbo a tshi sumbedzela nga nyito. 2 U amba nga tshenzhemo ya ene muṅe na vhuḡipfi, u fana na u anetshela mafhungomaitei (nyusi) a tshi tshi sumbedza thovhekano yo teaho. 3 U thetshelesa ndaela na nḡivhadzo a fhindula nga ngona. 4 U thetshelesa a sa dzheneleli, a tshi ṭhonifha ane a khou amba. 5 U shela mulenzhe kha therisano, a vhiga o imela tshigwada. 6 U thetshelesa uri a ṭalukanye zwidodombedzwa zwa tshiṭori na u vhudzisa mbudzisombuletshedzi (closed questions) na mbudzisoṭhalutshedzwa 7 U khethekanya zwitsivhudzi, sa tsumbo, nga u shumisa zwifanyiso zwo imaho nga zwoṭhe. 8 U shumisa mathemo (maipfi) a no nga fhungo, leḡeredanzi, tshitopo (tshithoma.) 9 U thetshelesa, u ḡiphiṅa, a u pfesesa tshifanyiso na phazili dza maipfi, thai na miswaswo, a tshi shumisa luambo hu na u elekanya. 10 U anetshela tshiṭori tsho ḡowealeho tshi re na mathomo, mutumbu na magumo, a tshi enda a tshi shandukisa khalo na ipfi.

FONIKI
<p>Tsivhudzo ya mudededzi / mugudisi:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha fhaṭa na u ṭhukukanya maipfi: <ul style="list-style-type: none"> • Nga kubulelwe (u ṭalukanya mibvumo.) • Nga kubulelwe na nga u vhona (foniki.)
<p>Mugudi:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1 U ṭalukanya vhushaka vhukati ha maḡedere na mibvumo maḡedere oṭhe a re liṭhihi. 2 U fhaṭa na u fhandekanya maipfi a tshi shumisa mibvumo yoṭhe ye a funziwa, hu tshi katelwa: mibvumo ya leḡere liṭhihi, thembamvanganyi (<i>consonant blend</i>), pfalandoṭhe mbili, themba dzi no swaiwa kha mibvumo ya maḡedere mavhili kana u fhira. 3 U vhala maipfi a no bva kha ngudo dza foniki a re kha mafhungo na maṅwe maṅwalwa/zwibveledzwa 4 U guda u peḡeṭa maipfi a fumi nga vhege e a bviswa kha ngudo dza foniki na kha maipfimaḡowelwa 5 U ṭalukanya mibvumo ya u thoma (mibvumomirangeli) na dungo la u fhedza (mibvumomitevheli) kha phetheni dzo serekanaho. 6 U vhekanya maipfi nga miṭa yo ḡowealeho ya mibvumo na maipfi.

FONIKI

7 U ɬalukanya na u vhala:

- a Pfalanyana, sa tsumbo, w, y (wela, yawe)
- b Themba dza maḽedere mararu na maḽa, tsumbo:dzh – dzhulu, dzw – dzwatswatswa
- c Maipfi e a vhumbiwa nga u ɬanganya themba (mme) na pfallandoṭhe (ḽwana), tsumbo dzh+a = dzha, dzh+e =dzhe > dzhena

MUḽWALO

Mugudi:

- 1 U fara penisela na khirayoni nga ngona.
- 2 U kopa/ḽwalulula maipfi o sia mavhaka o teaho.
- 3 U ḽwala maḽederemadanzi na maṭuku nga ngona na u sa kombamisi a tshi edza saizi na vhuimo, zwi tshi amba uri a thoma na u khunyelela e fhethu ho teaho.
- 4 U kopa/ḽwalulula mafhungo mapfufhi nga ngona.

U VHALA NA VHAGUDI HU NA U SUMBIWA NḽILA

Notsi dza mudededzi / mugudisi :

- Kha vha vheye vhagudi kha zwigwada zwa vhukoni ha u vhala hu no lingana.
- Kha vha nange maḽwalwa/bugu dza ḽeveḽe yo teaho tshigwada tshiḽwe na tshiḽwe.
- Kha vha thetshesele musi muḽwe na muḽwe a re kha tshigwada a tshi vhala e eṭhe vha mu thuse musi a tshi khou vhala.

Mugudi:

- 1 U vhalela nṭha zwe a ḽwala ene muḽe e kha tshigwada tshi no khou sumbiwa nḽila nga mudededzi, tshigwada tshoṭhe tshi vhala tshiṭori tshithihi.
- 2 U a ḽivhea iṭo ene muḽe musi a tshi khou vhala, kha uri u a kona u ɬalukanya maipfi nga eṭhe na kha tholokanyondivho (u pfesesa.)
- 3 U sumbedza u pfesesa ndongazwiga musi a tshi tshi khou vhalela nṭha.
- 4 U shumisa maipfimaḽowelwa, foniki, na zwikili zwa u dikhouda tshivhumbeo na zwi re ngomu.
- 5 U shumisa zwikili zwa tsenguluso ya zwi re ngomu na tshivhumbeo kha u pfesesa.
- 6 U isa phanda na u fhaṭa ḽivhaipfi ya maipfimaḽowelwa.
- 7 U vhala a tshi vho tou elela na mutsindo e nawo.

U VHALA E EṭHE (NGA EṭHE)

Mugudi:

- 1 U vhala bugu dzi no wanala kha khuḽa ya u vhala i re kiḽasini.
- 2 U vhala zwe ene muḽe a ḽwala, u vho thoma u khakhulula (lulamisa) vhukhakhi.

U VHALA NA VHAGUDI

Mugudi:

- 1 U a thetshesele na u tevhele musi mudededzi / mugudisi a tshi vhala bugu
- 2 U topola thevhekano ya zwiwo kha zwiṭori.
- 3 U shumisa khavara na zwifanyiso zwi re kha bugu kha u bvumba (u humbulela.)
- 4 U kona u saukanya vhusevheḽi vhu re kha zwifanyiso zwi re buguni.
- 5 U topola thaidzo ya u ranga i re tshiṭorini ine ya bveledza tshiṭori.
- 6 U fhindula mbudziso dza ṭhuṭhulamuhumbulo (*higher-order*) dzo ḽisendekaho nga tshibveledzwa tsha tsha vhaliwa.
- 7 U kona u ɬalukanya mafhungomatsivhudzi a no bva kha phosiṭara.
- 8 U ɬalukanya zwiitisi na mvelelo zwa tshiṭori.

U NŴALA

Notsi dza mudededzi / mugudisi:

- Kha vha shumise nyito dza u nŵala ha tshigwada kha u sumbedza maitete a u nŵala (u pulana, mvetomveto na u anḡadza.)
- Kha vha ṅee vhana fureme ya u nŵala i no ḡo vha thusa u nŵala zwiṭori zwavho.

Mugudi:

- 1** U vha na mukovhe kha mihumbulo i no thusa kha u vusuludza tshiṭori tsha kiḡasi / tshigwada.
- 2** U rera na muṅwe ngae kiḡasini nga mihumbulo ya u nŵala.
- 3** U ḡifhaṭela tshisiku tshawe tsha maipfi na ṭhalusamaipfi yawe.
- 4** U peḡeṭa maipfi o ḡowealeho nga ngona.
- 5** U nŵala fhungo a tshi shumisa maipfimaḡivhiwa o ḡowealeho na mibvumo ye vha guda.
- 6 U ita mishumo ya u nŵala, hu tshi katelwa u pulana, mvetomveto na u anḡadza:**
 - a** U nŵala fhungo a tshi shumisa maipfimaḡivhiwa o ḡowealeho na mibvumo ye vha guda.
 - b** U nŵala na u sumbedzela fhungo ḡipfufhi nga ṭhoho yo tiwaho a tshi itela u vha na mukovhe kha bugu ya khona ya u vhalala.
 - c** U dzudzanya mafhungomatsivhudzi kha nyolo dzi sa konḡi sa tshati kana mitaladzi-tshifhinga
- 7 U topola na u shumisa luambo nga ngona, hu tshi katelwa:**
 - a** Ndongazwiga: zwitopo.
 - b** Masala.
 - c** Madzina.
 - d** U vhumba vhunzhi ha maipfi o ḡowealeho nga u dzhenisa thangi dza madzina, tsumbo, zwi-, vha-, mi-
 - e** U vho thoma u shumisa tshifhinga tsha zwino / ḡikhathi ḡa ndi na tshifhinga tsho fhiraho / ḡikhathi ḡa ndo nga ngona.
 - f** U shumisa thangelavhuimo/marangeli/makonanyi nga ngona.

U thoma Rothini ya U guda Luambo (U vhalala na U nŵala)

- Inwe ya nḡila dza khwiṅesa dza u vha na vhuṭanzi ha u shumisa zwavhuḡi tshifhinga tsho avhelwaho lune vha funza zwikili zwoṭhe zwi re kha ATP, ndi u thoma rothini ya u guda luambo.
- Afho fhasi hu na rothini ya vhege nga vhege ye ya anganywa (dzinginywa), ine vha nga i shumisa kha saikiḡi ya vhege mbili.
 - Rothini iyi i shumisa TSHIFHINGA TSHI RE FHASISA kha Luambo lwa Hayani (awara dza 7.)
 - Heyi rothini yo itiwa uri i shumisee kha gireidi dzoṭhe.

Rothini yo Anganywaho ya Vhege ya Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo

DUVHA	TSHITENWA/TSHIPIĀ	NYITO	TSHIFHINGA: GUṬE	TSHIFHINGA: L&S	TSHIFHINGA: R&P	TSHIFHINGA: HW	TSHIFHINGA: W
Musumbutuwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	MUṆWALO	U linga hu si ha fomaĵa.	Minete ya 30			Minete ya 30	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U ṆWALA	U ṅwala na vhagudi na u ṅwala nga maga.	Minete ya 30				Minete ya 30
Ḳavhuhili	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni / U vhala nga tshigwada ha u tou sumbiwa ṅĵila.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	MUṆWALO	Kha vha funze mibvumi miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze ḳedere ḳiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ḳavhuraru	U THETSHELESA NA U AMBA	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	U VHALA NA FONIKI	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	MUṆWALO	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U ṆWALA	Kha vha funze ḳedere ḳiswa na maipfi maswa.	Minete ya 15			Minete ya 15	
Ḳavhuṅa	U VHALA NA FONIKI	U ṅwala na vhagudi na u ṅwala nga maga.	Minete ya 15				Minete ya 15
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	MUṆWALO	Ṅdowṅowe ya foniki / mibvumo.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
Ḳavhuṅanu	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	MUṆWALO	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	Ṅdowṅowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni.	Minete ya 30		Minete ya 30		
	MUṆWALO	Nyito dza oraĵa.	Minete ya 15	Minete ya 15			
	U VHALA NA FONIKI	Ṅdowṅowe ya foniki.	Minete ya 15		Minete ya 15		
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi.	Minete ya 15		Minete ya 15		
			Awara dza 7	Minete ya 45	Awara dza 4 Minete ya 30	Awara ya 1	Minete ya 45

Vha a kona u zwi vhona uri tshifhinga tshe tsha avhelwa tshitenwa tshinwe na tshinwe tsho tea?

Nyito dzo Anganywaho dza Luambo Lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (dzi no fusha t̄hōḁea dza ATP)

- Ngauri hu tea u aluswa zwikili zwinzhi zwinzhi zwi no fana, u nga vha muhumbulo wavhuḁi u ita nyito dzi no fana kana u yelana vhege inwe na inwe.
 - Hezwi zwi ita uri vha vhe na vhuḁanzi uri vha gudisa zwikili zwoḁthe zwi no t̄oḁiwa nga ATP.
 - Zwi dovha hafhu zwa ita uri u funza na u guda zwi shume zwavhuḁi, ngauri arali vhone na vhagudi vha vhuya vha t̄alukanya nyito idzi, a vha tshinyi tshifhinga vha tshi khou t̄alutshedza.
- Puḁane i re afho fhasi i vha anganyela nyito dzo vhekanywaho nga sisiteme dzine vha nga dzi ita vhege inwe na inwe u itela u fusha t̄hōḁea dza ATP.
- Hune ha tea u funziwa zwikili zwo tiwaho kana magudiswa o tiwaho (u ya nga ATP) nyito dza u funza izwi zwithu na dzone dzi tea u katelwa henefha.
- Mulaedza: Vhadededzi / vhagudisi vha tea u shumisa nyito dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE he zwa tea.

ḁUVHA	TSHITEḁWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ḁivhadze thero. • Kha vha funze maipfi a 3 a ḁivhaipfi ya thero. • Kha vha funze luimbo kana tshidade. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi kha t̄halusamaipfi dza vhone vhaḁe.
	MUḁWALO	U linga hu si ha fomaḁa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha ite u linga hu si ha fomaḁa u itela u vhona arali vhagudi vha tshi kha ḁi elelwa mibvumo na maipfi e a funziwa kale. • Kha vha ri vhagudi vha n̄wale maipfi a 10 e a t̄usiwa kha ngudo dza foniki na kha maipfimaḁowelwa. • Kha vha ite na u t̄ola muḁwalo – kuvhumbelwe kwa maḁed̄ere, madanzi, zwikhala (mavhaka)
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi THANGELAUVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> • Thangelauvhala. • Kha vha sumbedze vhagudi zwifanyiso zwi no bva kha tshiḁori. • Kha vha ri vha ambe nga zwi no khou bvelela. • Kha vha ri vha bvumbe (u humbulela.)

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO ANGANYWAHO (DZINGINYWAHO)
Musumbuluwo	U ŊWALA	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga: U PULANA NA NA U ITA MVETOMVETO.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi ŧhoho ya u Ŋwala ngayo. • Kha vha vhudze vhagudi mushumo wa u Ŋwala we vhone vha vha nangela, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a U Ŋwala fhungo a tshi shumisa maipfimaḍivhiwa o ḍoweleaho na mibvumo ye vha guda. b U Ŋwala na u sumbedzela fhungo ḷipfufhi nga ŧhoho yo tiwaho a tshi itela u vha na mukovhe kha bugu ya khona ya u vhalala c U Ŋwala mafhungo a no swika kha a 3, a nyusi dza ene muḅe kana tshiḷori tshe a ḍisikela d U dzudzanya mafhungomatsivhudzi kha nyolo dzi sa konḍi sa tshati kana mitaladzi-tshifhinga • Kha vha sumbedze vhagudi uri vha PULANELA hani u Ŋwala, nga u ola tshifanyiso na u dzhenisa ḷebuḷu. • Kha vha ri vha vha fhe mihumbulo ya puḷane iyi (u Ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha vhudze vhagudi uri vha Ŋwale puḷane dza vhone vhaḅe (a hu kopeliwi zwa muḅwe.) • Tshi tevhelaho, kha vha Ŋwale fureme ya mvetomveto ya fhungo ḷa u thoma kha bodo, vha sumbedze vhagudi uri fureme i ḍadziwa hani (u Ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha litshe fureme iyi ya mafhungo kha bodo, vha vhudze vhagudi uri vha Ŋwale mafhungo avho vhone vhaḅe.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḷasi yoḅhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalala (u vhalala ha vhavhili kana u vhalala ha mugudi e eḅhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhalala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiḷuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḍowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ḅee tshigwada maḅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḷeveḷe yavho. • Kha vha thetshelese mugudi muḅwe na muḅwe a tshi vhalala e eḅhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvuhvhili	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiteme.) • Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa. • Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) • Kha vha vha sumbedze uri maipfi a thukhulwa na u fhatiwa hani (kha vha thome nga maipfi a maļedere a 3 a no shumisa mibvumo ya ļedere ļithihi.) • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	MUŊWALO	Kha vha funze ļedere ļiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Ndi muhumbulo wavhuđi wa u ananya (metshisa) muŋwalo na fonetiki. • Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa ļedere kana mubvumo ye vha guda – maļederedanzi kana maļedere maṭuku. • Kha vha gudise vhagudi kuŋwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo. • Kha vha gudise vhagudi u ŋwalulula mafhungo mapfufhi ane a shumisa mibvumo na maipfi e vha funziwa. • Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ļedere, u sia zwikhala / mavhaka na saizi. • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuvhili	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi U VHALA HA U RANGA.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhala ha U ranga. • Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vha ite vha tshi ima uri vha ṭalutshedze arali zwi tshi ṭoḡea. • Kha vha sumbe na u ṭalutshedza zwiṭalusi zwa luambo, hu tshi kalelwa na: <ul style="list-style-type: none"> a Maṭaluli. b Tshifhinga tsha zwino na tsho fhelaho. c Thangelavhuimo/marangeli/makonanyi. d Vhunzhi – hu tshi shumiswa thangi dza madzina, tsumbo, zwi-, vha-, mi- e Maḡederedzansi na zwiitopo • Vho no fhedza u vhala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no nga hedzi: <ul style="list-style-type: none"> a U elelwa (nnyi?, ngafhi?, lini?, mini? nz) b U dubekanya (tsha u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza) c Zwiitisi na mvelelo (ho bvelela mini nga mulandu wa ...) d Mbudzisoṭhalutshedzwa (ngani / no vha ni tshi nga vha no ita mini/ ni a kona u zwi ṭumekanya / ni nga humbulela/ ni nga kona u ṭhaṭhuvha?) e U topola muhumbulo muhulwane. f Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhela, tsha u fhedza.) g Mihumbulo (no takadzwa nga / ni na muhumbulo ufho nga / nz.)
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḷasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḡowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḡeveḡe yavho. • Kha vha thetshelese mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuraru	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḡivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite iṅwe nyito ya oraḷa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Mafhungomaitei (Nyusi) – Kha vha ri vhana vha 2 vha anetshele mafhungo. b Vhutsila ha U anetshela Tshiṭori – Kha vha ri vhana vhoṭhe vha ḡisikele zwiṭori zwa thero dzavho vha anetshele phathinara dzavho. c Mitambo – Kha vha tambe mutambo wa luambo. d Miswaswo - Kha vha ri vhana vha 2 vha ite miswaswo kana vha ite thai. e U vhekanya zwithu nga mifuda. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi kha ṭhulusamaipfi dza vhone vhaṅe.
	U VHALA NA FONIKI	Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise phurogireme ya foniki ya luambo lwavho, zwithu zwi tshi tou tevhekana (nga sisiṭeme.) • Kha vha gudise vhagudi u vhala mubvumo muswa. • Kha vha vha gudise u vhala maipfi ane a shumisa uyu mubvumo muswa na mibvumo ye ya funziwa kale (maipfi a no vhalea – u dikhoudea.) • Kha vha vha sumbedze uri maipfi a a ṭhukhukanywa na u fhaṭiwa hani (kha vha thome nga maipfi a maḷedere a 3 a no shumisa mibvumo ya ḷedere ḷithihi.) • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	MUṅWALO	Kha vha funze ḷedere ḷiswa na maipfi maswa.	<ul style="list-style-type: none"> • Ndi muḡumbulo wavhuḡi wa u ananya (metshisa) muṅwalo na fonetiki. • Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa ḷedere kana mubvumo ye vha guda – maḷederedanzi na maḷedere maṭuku. • Kha vha gudise vhagudi kuṅwalele kwa maipfi na mafhungo ane a shumisa mubvumo uyo. • Kha vha gudise vhagudi u ṅwalulula mafhungo mapfufhi ane a shumisa mibvumo na maipfi e vha funziwa. • Kha vha gudise vhagudi u ṅwala muṅwalo wa mbalo nga ngona. • Kha vha gudise vhagudi u fara penisela. • Kha vha khakhulule kufarele kwa penisela kwa vhagudi, kudzulele, kuvhumbelwe kwa ḷedere, u sia zwikhala/mavhaka na saizi. • Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvthuraru	U ŊWALA	U Ŋwala na vhagudi na u Ŋwala nga maga: U ITA MVETOMVETO.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha humbudze vhagudi nga ha mushumo wa u Ŋwala. • Kha vha Ŋwale kha bodo puḽane yavho na mvetamveto zwe zwa shumiswa nga Musumbuluwo. • Kha vha Ŋwale kha bodo fureme ya u Ŋwala fhungo/mafhungo a no ḁo tevhela. • Kha vha Ŋwale puḽane yavho na fhungo ḽa u thoma kha bodo. • Kha vha Ŋwale fureme ya u Ŋwala kha bodo. • Kha vha sumbedze vhagudi kuitele kwa MVETOMVETO dza zwine vha khou Ŋwala (u Ŋwala ha tshigwada.) • Kha vha vudze vhagudi uri vha shumise puḽane na muhanga (fureme) kha u Ŋwala mvetomveto dzavho vhone vhaḽe. • Kha vha vhudze vhagudi vha vhalele phathinara dzavho zwe vha Ŋwala.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalana nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIŊWE NA TSHIŊWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiḽasi yoṽhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalana (u vhalana ha vhavhili kana u vhalana ha mugudi e eṽhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhalana kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṽtuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḁowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ḽea tshigwada maḽwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḽeveḽe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muḽwe na muḽwe a tshi vhalana e eṽhe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuḽa	U VHALA NA FONIKI	Nḁowenḁowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Lāvhuvhili na Lāvthuraru. • Kha vha ite nyito ya foniki na kiḽasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye / ṽanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṽhukhule maipfi a bve mibvumo. c Kha vha paḁule maipfi a bve madungo. d Kha vha vhee maipfi e kha miṽa ya mibvumo i no fana. e Kha vha vhee maipfi e kha miṽa ya maipfi i no fana. f Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.

Lavhuṅa	U VHALA NA FONIKI	U vhalala na vhagudi U VHALA HA VHUVHILI.	<ul style="list-style-type: none"> • U vhalala ha Vhuvhili. • Kha vha vhalele vhagudi tshiṭori vha tshi elela na u sumbedza u nyanyuwa. • Vho no fhedza u vhalala, kha vha vhudzise mbudziso dzi no katela: <ul style="list-style-type: none"> a U elelwa (nnyi, ngafhi, lini, mimi, nz b Thevhekano (ho bvelela mini u thoma, ha tevhelela, tsha u fhedza.) c Zwiitisi na mvelelo (ho bvelela mini nga mulandu wa ...) d Mbudzisoṭhalutshedzwa (ngani / no vha ni tshi nga vha no ita mini/ ni a kona u zwi ṭumekanya / ni nga humbulela/ ni nga kona u ṭhaṭhuvha?) • Kha vha ri vhagudi vha sike mbudziso dzavho vhona vhaṅe dzi no kwama tshibveledzwa / maṅwalwa, vha dzi vhudzise phathinara dzavho.
	U VHALA NA FONIKI	U vhalala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIṆWE NA TSHIṆWE.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha dzudze kiṭasi yoṭhe i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhalala (u vhalala ha vhuvhili kana u vhalala ha mugudi e eṭhe.) • Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhalala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. • Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) • Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḍowelwa vhe na tshigwada. • Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ṭeveṭe yavho. • Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhalala e eṭhe.

ḐUVHA	TSHITEṆWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lavhuṅanu	U THETSHELESA NA U AMBA	Nyito dza oraḷa.	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha funze maipfi a 3 a ḑivhaipfi ya thero. • Kha vha imbe luimbo kana vha ite tshidade. • Kha vha ite iṅwe nyito ya oraḷa, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vhee vhagudi kha zwigwada vha ambe nga ha tshibveledzwa, vha tshi shumisa fureme (Ndo takalela... / A tho ngo takalela... / Ndi vhona u nga tshibveledzwa itshi tsho ṅwalelwa u ...) b Vhutsila ha U anetshela Tshiṭori – Kha vha ri vhagudi vha shume nga zwigwada vha ite tshiṭori tsha thero tsha tshigwada tshoṭhe. • Vhagudi vha dzhenisa maipfi kha ṭhalusamaipfi dza vhona vhaṅe.

DUVHA	TSHITEŊWA	NYITO	NYITO DZO DZINGINYWAHO
Lāvhuṭanu	U VHALA NA FONIKI	Nḡowenḡowe ya foniki.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha vusuludze mibvumo mivhili ye ya funziwa nga Lāvhuvhili, na miṅwe mibvumo ye ya funziwa kha themo ino. Kha vha ite nyito ya foniki na kiḡasi, sa tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Kha vha vanganye / ṭanganye mibvumo i vhumbe maipfi. b Kha vha ṭhukhukanye maipfi a bve mibvumo c Kha vha fhaṭe maipfi vha tshi shumisa mibvumo d Kha vha ṅwale mafhungo a vhone vhaṅe vha tshi shumisa maipfi a foniki. e Kha vha ite nyito dzo teaho dzi re kha Bugu ya Mishumo ya DBE.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala na vhagudi THEVHELAVHALA.	<ul style="list-style-type: none"> Thevhelavhala. Kha vha ite nyito ya u sedza tshiṭori kha ḡeveḡe ya vhudzivha, tsumbo: <ul style="list-style-type: none"> a Lḡitambwa – Kha vha vhea vhagudi nga zwigwada vha ite ḡitambwa ḡa tshiṭori. b Vha toolola tshiṭori na phathinara – muṅwe na muṅwe kha phathinara idzi u anetshela tshipiḡa tsha tshiṭori nga thevhekano yone. c U nweledza – mugudi muṅwe na muṅwe u u vhudza phathinara yawe uri tshiṭori tshi amba nga ha mini nga mafhungo a 2-3. d U ola tshifanyiso nga ha tshiṭori itshi a ṅwala na khepusheni.
	U VHALA NA FONIKI	U vhala nga zwigwada u ya nga vhukoni 2 ZWIGWADA X MINETE YA 15 KHA TSHIṅWE NA TSHIṅWE.	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha dzudze kiḡasi yoṭhe fhasi i ite nyito ya foniki kana nyito ya u vhala (u vhala ha vhavhili kana u vhala ha mugudi e eṭhe.) Kha vha vhale zwi no bva kha bugu dza u vhala kana kha Bugu ya Mishumo ya DBE. Kha vha vhidze tshigwada tshiṭuku tshi shume navho (tshigwada tsha vhukoni vhu no lingana.) Kha vha vusuludze foniki na maipfimaḡowelwa vhe na tshigwada. Kha vha ṅea tshigwada maṅwalwa (tshibveledzwa) a re kha ḡeveḡe yavho. Kha vha thetshesele mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala e eṭhe.

Vho zwi vhona uri rothini dzo shumisiwa kha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe? Kha vha sedze vha vhone arali ho dzhenisiwa rothini dzoṅhe:

NYITO DZA ORAḽA

Musumbuluwo: Kha vha ḽivhadze thero, vha funze ḽivhaipfi, vha funze luimbo kana tshidade.

ḽavhuraru: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

ḽavhuṅanu: Kha vha funze ḽivhaipfi, vha imbe luimbo kana vha ite tshidade, vha ite nyito iṅwe-vho.

FONIKI NA MUṅWALO

Musumbuluwo: Kha vha ite u linga hu si ha fomaḽa vha tshi ṅola ṅdivho ya foniki na muṅwalo.

ḽavhuvhili: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuraru: Kha vha funze mibvumo miswa na maipfi maswa; kha vha funze kuṅwalele kwa maḽedere na maipfi.

ḽavhuṅa: Kha vha ite nyito ya ṅdowṅdowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

ḽavhuṅanu: Kha vha ite nyito ya ṅdowṅdowe ya u shumisa mibvumo ya foniki miswa yo funziwaho.

U VHALA NA VHAGUDI

Musumbuluwo: Thangelauvhala

ḽavhuvhili: U vhala ha U ranga.

ḽavhuṅa: U vhala ha Vhuvhili.

ḽavhuṅanu: Thevhelauvhala.

U ṅWALA

Musumbuluwo: U pulana na u ita mvetomveto.

ḽavhuraru: Mvetomveto.

Izwi zwi a pfaḽa naa? Vha nga ita tshanduko ifhio?

Foniki na U vhala Ha Tshigwada Hu na U sumbiwa Nḡila

Sa mudededzi / mugudisi wa vhuimo ha muteo, vhuḡifhinduleli havho vhuhulwane ndi u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhoṭhe vha a kona u vhala!

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḡi dzine vha nga tevhela dza u funza foniki ndi hedzi:

- 1 Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vha na phurogireme ya foniki yo fhelelaho, ine ya katela mibvumo yoṭhe ya luambo lwavho.**
 - Phurogireme ya Foniki ya NECT ya HL ya Tshivenḡa yo dzheniswa afho fhasi – kha vha pfe vho vhofoholwa u i shumisa, kana vha shumise phurogireme inwe na inwe ye ya tiwa nga vundu (phurovintsi), tshitiṭiriki kana tshikolo.
- 2 Kha vha shumise phurogireme yavho ya foniki hu na u tevhkana ha zwithu (nga sisiṭeme). Kha mubvumo muṅwe na muṅwe:**
 - Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha a kona u pfa mubvumo uyu, nahone vha a kona u u topola kha ipfi.
 - Kha vha funze vhagudi vhuska vhukati ha leḡere na mubvumo – uri mubvumo u vhone nga nḡila ḡe.
 - Kha vha ite nḡowenḡowe ya u vanganya mubvumo na miṅwe mibvumo vha tshi vhumba maipfi.
 - Kha vha vhale maṅwalwa/zwibveledzwa zwi re na maipfi a no shumisa mubvumo uyu.
 - Tshifhinga tshoṭhe, kha vha vusuludze mibvumo yoṭhe ye ya funziwa.

Dziṅwe dza tsumbandila dzi sa konḡi dzine vha nga tevhela dza u funza u vhala ndi hedzi:

- 1** Kha vha vhekanye vhagudi kha zwigwada zwa u vhala zwa vhukoni hu no lingana.
- 2** Kha vha vhidze tshigwada tshiṅwe na tshiṅwe tshi vha vhalele luthihi nga vhege.
- 3** Kha vha thetshelese vhavhali vha no khou kundelwa luvhili kana luraru nga vhege.
- 4** Kha vha shumise maṅwalwa o teaho leṅe – kha zwiṅwe zwigwada, vha nga tea u vha thusa nga u vusuludza mibvumo na u fhaṭa maipfi.
- 5** Musi vha ytshi khou shuma na tshigwada, kha vha thetshelese musi mugudi muṅwe na muṅwe a tshi vhala o ima nga eṭhe.
- 6** Kha vha gudise vhagudi uri vha dzulele u bula maipfi ane vha si a ḡivhe – musi mugudi a tshi swika kha ipfi ḡine a si kone u ḡi vhala, kha vha mu thuse u ḡi bula. Vha songo ḡi pfuka kana vha vhidza muṅwe ṅwana uri a ḡi vhale.
- 7** Nga tshifhinga tsha u vhala na vhagudi hu na u sumbiwa nḡila, kha vha vhee vhagudi nga phere uri vha ite nyito dza u vhala vhe nga tshavho, ngeno vhone vha tshi khou shuma na tshigwada tshiṭuku.

Phurogireme ya Foniki: Tshivenda Luambo lwa Hayani

- Zwi na ndeme uri vha funze vhagudi mibvumo yoṭhe ya luambo lwavho.
- Mibvumo ye ya funziwa kha phurogireme ya Foniki ya NECT yo dubekanyiwa kha mutevhe u re ngei fhasi – kha vha i shumise sa tsumbandila, vho vhofoholowa.
- Nga nṭhani ha dwadze, vhunzhi ha vhana vho balelwa u funzwa foniki dzi re na ndeme.
- Kha vha wane uri ndi mibvumo ifhio ine vhagudi vha i ḍivha na ine vha si i ḍivhe, vha shumise phurogireme iyi nga sisiṭeme, u itela u thivha tshifhinga tsha u guda tshe tsha lozwea.

Kha vha vhe na nzhele:

- Mibvumo i re kha **tshibuḷoko tshiseṭha** yo bulwa kha ATP ya Gireidi ya 1 Themo ya 4.
- Vha lingedze u vha na vhuṭanzi uri vhagudi vhavho vha a ḍivha mibvumo iyi.

FONIKI DZA TSHIVENḌA				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
a				
b	b-a-b-a = baba	b-aa = baa		
e	e-b-a = eba			
m	m-a-b-a = maba	m-e-m-e = meme	m-e-m-a = mema	
o	o-m-o = omo	o-m-a = oma	o-m-b-a = omba	
f	f-e-m-a = fema	f-o-m-o = fomo	f-a-m-a = fama	
u	u-b-a = uba			
l	l-a-l-a = lala	l-u-m-a = luma	l-e-m-a = lema	
i	i-m-a = ima	i-m-e-l-a = imela	i-l-a = ila	
g	g-a-g-a = gaga	g-u-m-a = guma	g-u-l-u = gulu	
h	h-u-m-a = huma	h-u-m-i = humi	h-o-l-a = hola	
d	d-a-d-a = dada	d-a-m-u = damu	d-e-m-e = deme	
ḍ	ḍ-u-l-a = ḍula	e-ḍ-e-l-a = eḍela	ḍ-a-b-a = ḍaba	
k	k-a-l-a = kala	k-u-m-a = kuma	k-e-l-a = kela	
p	p-a-l-a = pala	p-i-m-a = pima	p-a-t-a = pata	
n	n-a-k-a = naka	n-a-n-g-a = nanga	n-i-p-i = nipi	
ṅ	ṅ-a-m-a = ṅama	ṅ-u-l-a = ṅula	ṅ-o-k-a = ṅoka	
ṇ	ṇ-a-l-a = ṇala	g-o-ṇ-o-ṇ-o = goṇoṇo	ṇ-e-n-a = ṇena	
s	s-a-s-e = sase	s-e-m-a = sema	s-i-m-a = sima	
t	t-a-t-a = tata	t-e-t-a = teta	t-o-t-a = tota	
w	w-a-w-e = wawe	w-i-n-a = wina	w-e-l-a = wela	
x	x-a-x-a-r-a = xaxara	x-o-x-o = xoxo	x-u-x-u-x-u = xuxuxu	
v	v-a-l-a = vala	v-u-l-a = vula	v-e-t-a = veta	

FONIKI DZA TSHIVENḂA				U ṲOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
y	y-o-y-o = yo-yo	y-e-l-a-n-a = yelana		
z	z-i-p-i = zipi	z-i-g-i-z-a-k-a = zigizaka	z-o-z-o = zozo	
r	r-e-m-a = rema	r-u-m-a = ruma	r-i-d-i-l-i = ridili	
zw	zw-e-l-a = zwela	zw-i-m-b-a = zwimba	zw-ie-n-d-a = zwienda	
bv	bv-u-m-a = bvuma	bv-i-s-a = bvisa	bv-a-n-i = bvani	
nd	nd-i-m-a = ndima	nd-e-m-e = ndeme		
Ḃ	Ḃ-a-l-a = Ḃala	Ḃ-e-vh-e = Ḃevhe	Ḃ-i-l-a = Ḃila	
nt	nt-o-t-a = ntota	nt-e-n-d-a = ntenda	nt-a-m-a = ntama	
nw	m-i-nw-e = minwe	nw-i-s-a = nwisa	k-o-nw-a = konwa	
ng	ng-o-m-u = ngomu	t-a-ng-a = tanga	t-e-ng-a = tenga	
nk	nk-e-l-a = nkela	nk-u-l-a = nkula	nk-o-n-a = nkona	
vh	vh-a-l-a = vhala	vh-ea = vhea	vh-o-n-a = vhona	
dz	dz-u-l-a = dzula	dz-a-m-a = dzama	dz-i-m-a = dzima	
dw	g-o-dw-a = godwa	g-i-g-i-dw-a = gigidwa		
Ḃw	g-o-Ḃw-a = goḂwa	vh-a-Ḃw-a = vhaḂwa	k-o-Ḃw-a = koḂwa	
hw	hw-a-l-a = hwala	hw-i-vh-a = hwivha		
gw	gw-e-l-a = gwela	gw-a-l-a = gwala		
lw	lw-e-l-a = lwela	m-a-lw-a = malwa		
Ḃw	a-Ḃw-a = aḂwa			
pw	pw-a-Ṳ-u-l-a pwaṲula	m-a-pw-a-pw-a-l-a-l-a = mapwapwalala		
mw	mw-e-mw-e-l-a = mwemwela			
sw	sw-a-y-a = swaya	sw-i-m-a = swima	sw-e-l-a = swela	
Ḃw	Ḃw-a-t-a = Ḃwata	Ḃw-e-n-d-a = Ḃwenda	Ḃw-a-vh-o = Ḃwavho	
Ṳw	Ṳw-e-l-a = Ṳwela	Ṳw-i-s-a = Ṳwisa	Ṳw-a = Ṳwa	
kw	kw-e-t-a = kweta	kw-a-t-a = kwata		
mb	mb-a-l-o = mbalo	mb-i-l-a = mbila	mb-u-l-a = mbula	
dy	dy-a-m-b-i-l-a = dyambila	dy-e-l-o = dyelo		
ny	ny-a-l-a - nyala	p-o-ny-a - ponya		
vh	vh-ea = vhea	vh-o-m-b-a = vhomba	vh-ia = vhia	
nz	nz-a-m-b-o = nzambo	nz-ie = nzie		
fh	fh-o-l-a = fhola	fh-a-Ṳ-a = fhaṲa	fh-i-r-a = fhira	
kh	kh-e-kh-e = khekhe	kh-u-h-u = khuhu	kh-o-kh-o = khokho	
th	th-a-th-a = thatha	th-o-l-a = thola	th-i-vh-a = thivha	

FONIKI DZA TSHIVENḐA				U ṬOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ph	ph-e-ph-o = phepho	ph-a-l-a = phala	ph-u-l-a = phula	
pf	pf-a-l-a = pfala	pf-u-m-a = pfuma	pf-e-l-a = pfela	
mm	mm-e = mme	mm-b-i-dz-a = mmbidza	mm-b-u-dz-a = mmbudza	
nnd	nnd-e-m-a = nndema	nnd-u-m-a = nnduma	nnd-i-l-e-l-a -nndilela	
nḑ	nḑ-i-vh-a = nḑivha	nḑ-e-l-a = nḑ-e-l-a	nḑ-a = nḑ-a	
mv	mv-u-l-a = mvula	mv-e-l-e-l-e = mvelele		
mmv	mmv-i-s-a mmvisa	mmv-a-l-e-l-a = mmvalela		
tsh	tsh-i-k-o-l-o = tshikolo	tsh-e-n-a = tshena	tsh-o-vh-a = tshovha	
mmb	mmb-u-dz-a = mmbudza	mmb-a-n-g-i-s-e-n-i = mmbangiseni	mmb-o-n-i-s-e-n-i = mmboniseni	
ndz	ndz-u-m-b-a = ndzumba	ndz-e-m-b-a = ndzemba		
khw	khw-e-vh-a = khwevha	khw-a-l-i = khwali		
dzh	dzh-u-l-u = dzhulu	dzh-e-n-a = dzhena	dzh-ia = dzhia	
nzh	l-u-nzh-i = lunzhi	nzh-a-r-a = nzhara	g-a-nzh-e = ganzhe	
nzw	nzw-e-l-u-l-e = nzwelule	nzw-ii! = nzwii!		
nkhw	nkhw-a-l-a = nkhwala	nkhw-e-s-a = nkhwesa	nkhw-e-l-e-l-e-n-i = nkhweleleni	
pfh	pfh-e-ḡ-e = pfheḡe	pfh-a-l-a = pfhala	pfh-i-w-a = pfhiwa	
fhw	fh-u-fhw-a = fhufhwa	pfh-u-fhw-a = pfhufhwa		
nyw	ṭ-a-n-g-a-nyw-a = ṭanganywa	vh-e-k-a-nyw-a = vhekanywa	vh-o-fh-e-k-a-nyw-a = vhofhekanywa	
mphy	kh-o-mphy-u-th-a = khomphyutha	mphy-e = mphye		
thy	thy-e-thy-e-n-y-ea = thyethyenyeya			
uu	d-uu = duu	m-uu-n-g-a = muunga	m-uu-m-b-a = muumba	
oi	l-oi-w-a = loiwa	th-oi = thoi	p-oi-dz-a = poidza	
ue	m-ue-l-o = muelo	m-ue-dz-i = muedzi	m-ue-m-b-e = muembe	
ai	m-ai-t-e-l-e = maitele	ai-n-a-- = aina	w-ai-n-i = waini	
eu	dz-eu-l-a = dzeula	vh-eu-l-a = vheula		
uo	m-uo-m-v-a = muomva	m-uo-k-i = muoki		
ia	m-ia-n-o = miano	s-ia-n-a = siana	vh-ia = vhia	
ou	kh-ou = khou	t-ou = tou	ṭ-o-l-ou = ṭolou	
ea	vh-ea = vhea	s-ea = sea	r-ea = rea	
ui	m-ui-l-a = muila	m-ui-n-g-a-m-e-l-i = muingameli		
aa	m-aa-n-ḑ-a = maanḑa	s-aa-th-u = saathu	b-aa = baa	

FONIKI DZA TSHIVENDA				U ȚOLA
MUBVUMO WA FONIKI	MAIPFI A NO DIKHOUDEA / VHALEA			
ae	m-ae-l-e = maele	sw-ae-l-a = swaela	M-ae-m- u = Maemu	
l	l-i-t-o = lito	l-e-l-o = lelo	l-e-l-a = lela	
tzh	tzh-e-m-a = tzhema	tzh-e-t-a = tzheta		
iu	tsh-iu-l-u = tshiulu	m-iu-m-o- = miumo	m-iu-n-g-a = miunga	
ie	s-w-ie-l-a = swiela	dzh-ie-l-a = dzhiela	tsh-ie-n-g-e = tshienge	
oo	m-b-oo! = mboo!	tsh-o-t-oo! = tshotoo!		
ee	vh-ee = vhee	tsh-ee = tshee	s-ee- = see	
ii	l-ii-vh-a = liivha	l-ii = lii		

Muhanga wa Nzudzanyo na Ndongangudo

- Vha nga nanga u shumisa kana u sa shumisa rothini ye ya talutshedziwa kha khethekanyo yo fhiraho.
- A zwi ambi uri vho nanga u shumisa rothini ifhio, tshi re na ndeme ndi uri vha tea u funza tshipiḁa tshiḁwe na tshiḁwe tsha luambo kha vhege.
- Vha dovhe vha elelwe u ṽola kuavhelwe kwa tshifhinga kha tshipiḁa tshiḁwe na tshiḁwe kha vhege. Kha vha ye vha lavhelese siaṽari ḁa 4.
- Kha vha shumise, sa tsumbandila, manweledzo a ATP ya U thivha Tshifhinga tsha U Funza Tsho Lozweaho a re kha siaṽari ḁa 5.
- Kha vha shumise ndongangudo i re afho fhasi kha u ita rekhodo i sa dini ya mushumo une vha ita vhege iḁwe na iḁwe.

ATP

- Hu na Nzudzanyo na Ndongangudo dza 5 x dzi songo ḁwalwaho tshithu, dzine vha nga dzi shumisa kha u pulana na u londa (u ṽhirekha) kufunzele kwa kharikhuḁamu kha themo.
- Vha nga nanga u ita ndovhololo kha Vhege dza 9 na 10.
- Arali vha tshi zwi takalela, kha vha ḁiitele rothini na nyito dzavho vhone vhaḁe, fhedzi vha vhe na vhuṽanzi uri dzi tevhedza ṽhoḁea dza CAPS na dza ATP.
- Vha kone u ḁiitela Nzudzanyo na Ndongangudo dzavho vhone vhaḁe dza kufunzele kwavho kwa kharikhuḁamu kha Themo ya 4.

Vha elelwe, phurogireme yo dzudzanywaho ya u guda ya NECT Gireidi 1-3 Luambo lwa Hayani i a wanala na u daunuḁudiwa kha: www.nect.org.za

Thero ya 1:

Nyito	Vhege ya 1	U ɥola	Vhege ya 2	U ɥola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	MAÑWALWA/TSHIBVELEDZWA: MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE): NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ÑWALA	THOHO NA MUSHUMO:	THOHO NA MUSHUMO:	THOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:	NOTSI:	NOTSI:	

Thero ya 2:

Nyito	Vhege ya 1	U ڤola	Vhege ya 2	U ڤola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṀWALA	ṀHOHO NA MUSHUMO:		ṀHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 3:

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṀWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṀWALA	ṀHOHO NA MUSHUMO:		ṀHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 4:

Nyito	Vhege ya 1	U ɥola	Vhege ya 2	U ɥola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṆWALA	ṬHOHO NA MUSHUMO:		ṬHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Thero ya 5: Ndovhololo

Nyito	Vhege ya 1	U țola	Vhege ya 2	U țola
ORALA	DIVHAIPIFI:		DIVHAIPIFI:	
	LUIMBO/TSHIDADE:		LUIMBO/TSHIDADE:	
	NYITO DZINWE-VHO:		NYITO DZINWE-VHO:	
FONIKI	MIBVUMO:		MIBVUMO:	
	NYITO:		NYITO:	
MUNWALO	MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:		MUBVUMO/MIBVUMO, MAIPIFI NA MAFHUNGO:	

Nyito	Vhege ya 1	U t̄ola	Vhege ya 2	U t̄ola
U VHALA NA VHAGUDI	MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:		MAṆWALWA/TSHIBVELEDZWA:	
	MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):		MBUDZISO DZA THOLOKANYONDIVHO (KUPFESESELE):	
	NYITO YA THEVHELAUVHALA:		NYITO YA THEVHELAUVHALA:	
U ṆWALA	ṬHOHO NA MUSHUMO:		ṬHOHO NA MUSHUMO:	
GGR	NOTSI:		NOTSI:	

Phurogireme ya U linga

U linga ha Vhugudisi

- **Mutevhemuṭoli** u no ḑo tevhela u katela zwikili zwa ndeme zwa nyaluso ya **u vhala na u ṅwala (litheresi)** zwine vhagudi vhavho vha tea u zwi konesa kha vhuimo uhu kana luṭa.
- Hezwi ndi **zwikili zwiḥulwane zwa u vhala na u ṅwala** zwine **vhagudi vhoṭhe vha tea u zwi wana** musi **Gireidi ya 3 i tshi khunyelela**.
- A huna ṅḑila ya u khauledza kana i si konḑi ya u londa ‘U linga ha Vhugudisi’, kana ‘U linga ha Fomethivi.’
- U itela u vha thusa kha u ita izwi nga ṅḑila i no vhuyedza, vha nga tama u ita zwi tevhelaho:
 - U ita **bugu ya u rekhoda u linga**, ine vha ḑo dzula vhe nayo tshifhinga tshoṭhe.
 - Bugu iyi i tea u ṅwaliwa uri TSHIPHIRI.
 - Kha vha vhe na khethekanyo ya mugudi muṅwe na muṅwe** buguni iyi.
 - Ḑuvha loṭhe, **kha vha vhe na nzhele na kushumele kwa vhagudi, vha ite notsi dza zwine vha khou zwi vhona** malugana na zwikili izwi.
- Kha vha ṭhogomele tshoṭhe **vhagudi vhane vha sa sumbedze mvelaphanda**, nahone **vha shume navho** u itela u tandulula na khaedu dzavho.

Mutevhemuṭoli: Luambo lwa Hayani lwa Vhuimo ha Muteo (FP)

ZWIKILI ZWA NDANGO (EXECUTIVE FUNCTION)	✓
Mugudi: U tevhedza mikano na zwe zwa lavhelelwa (ndavhelelo.)	
U a kona u langa nyanyuwo yawe / vhuḑipfi hawe.	
U a kona u shuma nga eṭhe.	
U a shumisana na vhaṅwe musi e kha tshigwada.	
U tou fombe kha mishumo na u i phetha nga tshifhinga tshi no ṭanganedzea.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwe a guda kale na zwine a khou guda zwino.	
U a kona u thoma na u fhaṭa vhushaka havhuḑi na vhaṅwe.	
U a konḑelela khaedu – tendi u kundiwa.	
U THETSHELESA NA U AMBA	✓
Mugudi: U alusa na u shumisa ḑivhaipfi ine ya endeleda u serekana (u konḑa.)	
U a tevhedza ndaela.	
U a vhudzisa mbudziso.	
U a fhindula mbudziso nga ṅḑila kwayo, a tshi shumisa mafhungo ane a endeleda u serekana (u konḑa.)	
U a shumisa zwikili zwo teaho zwa u haseledza na u davhidzana.	
U ṬALUKANYA MIBVUMO NA FONIKI	✓
Mugudi: U a ṭhukukanya maipfi a bva mibvumo yo imaho nga yoṭhe a tshi tou i bula.	
U a vanganya mibvumo a vhumba maipfi a tshi tou a bula.	

U a kona u tšalukanya na u vhala mibvumo yothe ye ya funziwa (u guda nga ha vhushaka ha legere na mubvumo.)	
U a fhaṭa na u tšhukukanya maipfi o nwalihaho a tshi shumisa mibvumo ye ya funziwa.	
U VHALA	✓
Mugudi: Tshifhinga tshoṭhe, u a lingedza u dikhoua (u bula) maipfi maswa a tshi shumisa ndivho ya legere na mubvumo.	
U a vhala zwibveledzwa (maṅwalwa) zwi re kha bammbiri la mishumo a tshi tou elela nahone a sa khakhi.	
U PFESESA	✓
<i>Kha Vhuimo ha Muteo, zwikili izwi zwi tea u fhaṭiwa musi wa U vhala na Vhagudi – musi mudededzi / mugudisi a tshi khou vhalela nṭha zwibveledzwa zwi no konḡa.</i>	
Mugudi: U sumbedza u toḡou ḡivha na dzangalelo kha zwiṭori zwa u vhala na vhagudi.	
U fhindula mbudziso dza vhuṭuṭulanyelelwa (<i>recall questions</i>) nga ngona.	
U ṭahisa mihumbulo i no pfala na u i imelela musi a tshi fhindula mbudziso ya 'ngani.'	
U a nweledza zwiwo zwihulwane zwa zwiṭori zwa u vhalela nṭha.	
U vhudza vhaṅwe ndivho kana mulaedza wa zwiṭori zwa zwa vhaliwa.	
U a kona u elelwa na u ṭuma zwiṭori zwa zwa vhaliwa kale na zwine zwa khou vhaliwa zwino.	
MUṆWALO	✓
Mugudi: U fara penisela na tsha u ṅwala nga ṅḡila yone – a tshi shumisa minwe miraru kha u fara.	
U a kona u sika maḡere e a funziwa, a songo khakhea nahone a tshi vhalea.	
U ṅwala nga luvhilo lu no ṭanganedzea – u a kona u fhedza mushumo nga tshifhinga tsho tiwaho.	
U ṆWALA	✓
Mugudi: U shumisa u ṅwala kha u bvisela mihumbulo yawe khagala (ha ṅwalululi/ha kopi.)	
U ṅwala nga eṭhe (u dzhenisa mbiluni zwiṭirathedzhi zwa u ṅwala a zwi shumisa kha u khunyeledza mishumo ya u ṅwala.)	
U shumisa ndivho yawe ya u anana ha legere na mubvumo kha u ṅwala maipfi (muṅwalo wa u ḡisikela/wa ṭhoho yawe.)	
U vhalela vhaṅwe ngae zwa a ṅwala.	

U linga ha Vhugudisi

- Vha nga **ḡiitela Mushumo wa U linga ha Fomaḡa (FAT)** wa vhone vhaṅe vha tshi tevhedza tsumbandḡila dze vha ṅewa kha **Khethekanyo ya 4 yo Vusuludzwaho ya CAPS.**
- Tshiṅwevho, hu na **sambula ya FAT ya Themo ya 4** i re **afho fhasi**. Vha nga kha ḡi shumisa FAT iyi yo tou ralo, kana vha i shandulela u i shumisa kiḡasini yavho.
- Ho dzheniswa na 'khadi ya tshikoro' ine khayo vha nga dzhenisa mvelelo dza u lingiwa ha vhagudi ha tshiteṅwa tshiṅwe na tshiṅwe tsha magudiswa.

Ri na fulufhelo la uri tsumbandḡila iyi i ḡo vha thusa.

U shumisa Rubiriki

- Rubiriki dzi re afho fhasi dzi tevhela zwiṭalusi zwiṅa zwa ḽeveḽe.
- Dzi dovha dza sumbedza tsumbandila dza u pima (u reitha) ḽeveḽe inwe na inwe.
- Zwiṅwe hafhu, maraga yo avhelwa tshiṭalusi tshiṅwe na tshiṅwe zwi tshi ya nga khethekanyo. Hezwi zwi sumbedzwa kha zwitange tsini na tshiṭalusi.
- Vha nga shumisa zwipimi izwi kha u linga vhagudi vhavho nga ṅila dzo fhambanaho, zwi tshi langwa nga vundu (phurovintsi) ḽavho kana tshiṭiriki. Sa tsumbo:
 - a Vha nga nanga u wana ḽeveḽe i re tshikati kana vhuimo wa nyito ya u linga.
 - b Kana, vha nga nanga u ta maraga dzo teaho mugudi muṅwe na muṅwe.

Tsumbo:

- a Mudededzi wa Peter vho ita luswayo lwa tshifhambano kha zwe a kona u ya nga tshieli tsho tiwaho.
- b Vha wana uri zwifhambano izwi zwo ḽalesa kha ḽEVEḽE YA 2/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 3-4. Fhedzi-ha, u na tshikoro tshithihi tsha ḽEVEḽE YA 1/KHA MPIMO WA TSHIKHALA TSHA 1-2. Zwenezwo-ha, vha mu fha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3.**
- c U bva afho, vha rekanya tshikoro tshawe u ya nga maraga dzo teaho tshieli tsho tiwaho. U wana maraga dza 5 kha dza 14, Musi vha tshi dzi kovha nga 2, u wana maraga dza 2.5 dzine vha dzi sendedza tsini kha Vhuimo / **Mpimo (Rating) wa 3.**

RUBIRIKI	ḽEVEḽE YA 1 VHUIMO / MPIMO 1-2	ḽEVEḽE YA 2 VHUIMO / MPIMO 3-4	ḽEVEḽE YA 3 VHUIMO / MPIMO 5-6	ḽEVEḽE YA 4 VHUIMO / MPIMO 7
TSHIELI TSHA 1	Mugudi u kona u anetshelela zwipiḽa zwa tshiṭori hu si na ndunzhendunzhe zwi kha thevhekano yo khakheaho. (1-2)	Mugudi u anetshelela tshipiḽa tsha tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (3) ✗	Mugudi u anetshelela vhunzhi ha tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (5-6)	Mugudi u anetshelela tshiṭori hu na thevhekano yone, fhedzi hu na zwidodombedzwa zwo linganaho zwi no ita uri tshiṭori tshi pfale. (7)
TSHIELI TSHA 2	Mugudi u anzela u ima, a tshi timatima na u dovholola maipfi kana mafurase. (1-2)	Mugudi u a ima tshiṅwe tshifhinga, a tshi timatima na u dovholola maipfi kana mafurase. (3-4) ✗	Mugudi u anetshelela tshiṭori nga u elela, a tshi ima tshiṅwe tshifhinga, a tshi timatima kana u dovholola maipfi kana mafurase. (5-6)	Mugudi u anetshelela tshiṭori nga u elela nahone a tshi ḽifulufhela, a sa imi na u timatima kana u dovholola maipfi kana mafurase. (7)
TSHIELI TSHA 3	A hu na u shandukisa khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe, kana mugudi ha pfali. (1-2) ✗	Mugudi tshiṅwe tshifhinga u a shandukisa khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe, fhedzi a si tshifhinga tshoṭhe tshine a zwi kona. (3-4)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shumanyana. (5-6)	Mugudi u a fhambanya khalo kana voḽumu kha ipfi ḽawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shuma tshoṭhe. (7)

Tshandulelo

- Kha vha shandulule maraga u bva kha 14 vha i ise kha vhuimo / mpimo (rating) wa 1-7 nga u kovha nga 2.

Ri na fulufhelo la uri tsumbandila iyi i do vha thusa

- *Zwi na ndeme uri vha elelwe uri mishumo ya u linga iyi na ngona dza u rekanya zwi tou vha nyanganyelo fhedzi kana madzinginywa.*
- *Kha vha shumise thodea dza u linga dza vundu (phurovintsi) la havho kana tshiti tsha havho.*

U linga ha Vhugudisi: Khadi ya Tshikoro									
Madzina a Vhagudi	U thetshelesa na U amba	Foniki		U vhala na U Pfesesa		Muñwalo	U ñwala	Nyangaredzo	
	U kona u anetshelela tshītori tshi no ðivhea tshi re na mathomo, a tshi mutumbu na magumo, a tshi shandukisa ipfi ñawe na voĵumu.	U shumisa muvanganayo wa themba kha u fhaĵa na u paĵula maipfi.	U ñalukanya thembavanganayi na pñalandoĵhemvanganayi kh-, ph-, th-	U topola thaĩdzo ya u ranga i no bveledza tshītori.	U topola thevhekano ya zwiwo.	U fhindula mbudzisoĵhahutshedzwa sa 'Ni mbudzisoĵhahutshedzwa sa 'Ni vhona u nga...? / Ndi ngani...?'	U fhindula mbudzisoĵhahutshedzwa dzi no nga zwiitisi na mvelelo.	U kopola na u hwala mathungo nga ngona.	U hwala mathungo a 3 a nyusi dza ene mune a tshi shumisa mibvumo ye ya gudiva na maipfi maĵowelwa a no ðivhea, maĵeĵeredanzi na zwiĵopo.
Nomboro ya Nyito ya U linga	4.1	4.2	4.3	4.3	4.3	4.4	4.5	4.6	
1									
2									
3									
4									
5									
6									
7									
8									
9									
10									
11									
12									

Gireidi ya 1 Themo ya 4: Nyito ya U linga ha Fomaḽa ya Sambula

4.1: U THETSHELESA NA U AMBA / U PFESESA	
TSHIPIKWA	<p>U anetshela tshiḽtori tshi no ḽivhea.</p> <ul style="list-style-type: none"> Kha vha ḽalutshedze kiḽasi uri vha khou ya u vha vhidza uri vha ḽe vha vha anetshela zwiḽtori zwine vha zwi funesa. Kha vha humbudze vhagudi uri musi vha tshi anetshela tshiḽtori, hu tea u vha na mathoma, mutumbu na magumo. Kha vha ite na u vha humbudza uri vha shumise maipfi avho kha u ita uri tshiḽtori tshi takadze. Tsha u fhedza, vha tea u ita nḽowenḽowe ya u anetshela tshiḽtori. u itela uri vha si hangwe zwine vha khou anetshela, kana vha zwi dovhola. Kha vha vha fhe minete i si gathi uri vha elekanye nga zwiḽtori zwavho. Kha vha vha tendele vha rembuluwe vha vhudze phathinara dzavho izwi zwiḽtori zwavho. Vha nga kha ḽi ola tshifanyiso tsho ḽeibuḽiwaho sa tshipiḽa tsha tshiḽtori tshavho, musi vhone vha tshi khou thetshesa zwiḽtori zwa vhaḽwe vhagudi. Kha vha linge mugudi muḽwe na muḽwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVEḽE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVEḽE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVEḽE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVEḽE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA 7
TSHIVHUMBEO NA THEVHEKANO	Mugudi u kona u anetshela zwiḽtoridzwa tshiḽtori hu si na ndunzhendunzhe zwi kha thevhekano yo khakheaho. (1-2)	Mugudi u anetshela tshipiḽa tsha tshiḽtori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (3-4)	Mugudi u anetshela vhnunzhi ha tshiḽtori hu na thevhekano yone, fhedzi u dzhenisesa kana u siedza zwidodombedzwa zwinzhi. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiḽtori hu na thevhekano yone, fhedzi hu na zwidodombedzwa zwo linganaho zwi no ita uri tshiḽtori tshi pfale. (7)
U ELELA	Mugudi u anzela u ima, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (1-2)	Mugudi u a ima tshiḽwe tshifhinga, a tshi timatima na u dovhola maipfi kana mafurase. (3-4)	Mugudi u anetshela tshiḽtori nga u elela, a tshi ima tshiḽwe tshifhinga, a tshi timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (5-6)	Mugudi u anetshela tshiḽtori nga u elela nahone a tshi ḽifulufhela, a sa imi na u timatima kana u dovhola maipfi kana mafurase. (7)
KHALO (THOUNU) NA VOLUMU YA IPFI	A hu na u shandukisa khalo kana volumu kha ipfi ḽawe, kana mugudi ha pfali. (1-2)	Mugudi tshiḽwe tshifhinga u a shandukisa khalo kana volumu kha ipfi ḽawe, fhedzi a si tshifhinga tshoḽhe tshine a zwi kona. (3-4)	Mugudi u a fhambanya khalo kana volumu kha ipfi ḽawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shumanyana. (5-6)	Mugudi u a fhambanya khalo kana volumu kha ipfi ḽawe musi a tshi vhala, ha swika hune zwa shuma tshoḽhe. (7)

4.2: FONIKI	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U fhaṭa maipfi a tshi shumisa mibvumo ye a funziwa
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi kha vha zwi ite kha Vhege ya 5 kana 6, nga Musumbuluwo nga tshifhinga tsha ngudo ya Muṅwalo.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha vhudze vhagudi vha ye kha siaṭari ḽi songo ṅwalwaho tshithu vha ṅwale ṭhoho i no ri: • Tshi tevhelaho, kha vha sumbedze vhagudi kupetele kwa siaṭari ḽa bugu dzavho ḽa vha hafu, khathihi na u nombora u bva kha 1-5 kha madzhini, na u bva kha 6-10 vhukati ha siaṭari. • Kha vha ṭalutshedze vhagudi uri vhone mudededzi / mugudisi vha ḽo vhidzelela nomboro vha tevhedza nga mubvumo kana ipfi. Vhagudi vha tea u ṅwala mubvumo kana ipfi tsini na nomboro i re yone. • Arali mugudi a tshi nga vha a sa ḽivhi kuṅwalele kwa mubvumo kana ipfi, u tea u tala kutalo tsini na nomboro. • Kha vha gudise vhagudi u sa ita phosho musi wa thesithe, na u sa ṭodzimela mishumo ya vhaṅwe. • Kha vha ite mutevhe maipfi a 10 ane vha ḽo a vhidzelela – vha vhe na vhuṭanzi ha uri ipfi ḽiṅwe na ḽiṅwe ḽi na muvanganyo wa themba dzo no funziwaho, tsumbo, tsh – i – k – u – kw- a – n- a • U bva afho, kha vha kuvhanganye mafhungo maṭanu mapfufhi a ne vha ḽo ita muvhidzelo ngao, vha tshi khou shumisa maipfi maḽowelwa / maanzi na maipfi a foniki ane vhagudi vha a ṭalukanya. Kha vha vhidzelele mafhungo aya ṅṭha vha ṅee vhagudi ndaela ya u ri vha a ṅwale. Kha vha vhudze vhagudi vha shumise zwiḽa zwa u vhalo zwo teaho (madanzi mathomoni a fhungo, tshithoma mafheleloni a fhungo.) • Musi thesithe yo no fhela, kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi vha dzi lulamise thesite. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUI MO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUI MO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUI MO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUI MO / MPIMO WA 7
THESITHE YA MUPEḽETO	Mugudi o kona u peḽeṭa maipfi a 1-3 nga ngona. (1-2)	Mugudi o kona u peḽeṭa maipfi a 4-6 nga ngona. (3-4)	Mugudi o kona u peḽeṭa maipfi a 7-9 nga ngona. (5-6)	Mugudi o kona u peḽeṭa maipfi a 10 nga ngona. (7)
THESITHE YA MUVHIDZELO	Mugudi o khakha u peḽeṭa kana u shumisa zwiḽa zwa u vhalo kha maipfi mana kana u fhira.	Mugudi o khakha u peḽeṭa kana u shumisa zwiḽa zwa u vhalo kha maipfi mararu kana u fhira.	Mugudi o khakha u peḽeṭa kana u shumisa zwiḽa zwa u vhalo kha maipfi mavhili kana u fhira.	Mugudi o kona u peḽeṭa kana u shumisa zwiḽa zwa u vhalo kha maipfi oṭhe kana o ita vkhakhi kha ipfi ḽithihi fhedzi.

4.3: FONIKI / U VHALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> • U a tšalukanya themba dza maḷedere mavhili dzo ḍowealeho dzi re mathomoni a ipfi, sa: sh-, ph-, th- • U vhalela nṯha zwi no bva buguni e kha ḷeveḷe yawe. • U shumisa maipfimaḍowelwa, foniki, na zwikili zwa tsenguluso ya tshivhumbeo na zwi re ngomu.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itiwa tshifhinga tshiṅwe na tshiṅwe u thoma kha Vhege ya 6 u swika kha Vhege ya 8. • Hezwi kha vha zwi ite nga tshifhinga tsha U vhalala na Vhagudi.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Nga tshifhinga tsha 'U vhalala na Vhagudi' kha vha vhidze muraḍo muṅwe na muṅwe wa tshigwada uri a ḍe a vha vhalele e eṯhe. • Kha vha linge mugudi muṅwe na muṅwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi. • Kha vha thome nga u ri mugudi a vhale mutevhe wa mibvumo na maipfi zwi no shumisa themba dza maḷedere mavhili dzo ḍowealeho dzine vha tea u vha vha tshi vho dzi ḍivha, sa tsumbo: sh-, ph-, th- • Tshi tevhelaho, kha vha ri mugudi a vhalele nṯha zwi no bva kha maṅwalwa o teaho ḷeveḷe yawe. Kha vha vhe na vhuṯanzi uri maṅwalwa aya a katela na maipfi a no vhalea (dikhoudea.)

RUBIRIKI 4.3. FONIKI	ḷEVEḷE YA 1 VHUI MO / MPIMO WA 1-2	ḷEVEḷE YA 2 VHUI MO / MPIMO WA 3-4	ḷEVEḷE YA 3 VHUI MO / MPIMO WA 5-6	ḷEVEḷE YA 4 VHUI MO / MPIMO WA HA 7
U ṲALUKANYA NA U VHALA ṲHANGANYO YA PFALANDOṲHE MATHOMONI NA MAGUMONI A MAIPFI	Mugudi u a konḍelwa u vhalala mibvumo na maipfi nga ngona. (1-2)	Mugudi u a kona u vhalala miṅwe ya mibvumo na maṅwe a maipfi nga ngona. (3-4)	Mugudi u a kona u vhalala vhunzhi ha mibvumo na vhunzhi ha maipfi nga ngona. (5-6)	Mugudi u a kona u vhalala mibvumo yoṯhe na maipfi oṯhe nga ngona. (7)

RUBIRIKI 4.3. U VHALA	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
U ELELA	Mugudi u anzela u tima-tima musi a tshi khou vhala, u a fhumula musi a tshi swika kha maipfi ane a si a ðivhe kana a pfuka maipfi ane a si a ðivhe, nahone u a dovholola maipfi na mafurase. (1-2)	Mugudi u vhala a tshi ita a tshi ima tshifhinga tshilapfu ha a tshi tima-tima. Mugudi u na 'zwickhala zwi no haka' zwine a kondelwa u fhira khazwo. (3-4)	Mugudi u ita a tshi vhala a tshi kaðudza mutevhetsindo. Mugudi u a kondelwa nga maipfi magede (mañwe maipfi) na nga / kana nga zwivhumbeo zwa mafhungo. (5-6)	Mugudi u vhala a tshi elela na u ita a tshi awela. Mugudi u a kona u ðikhakhulula musi a tshi vhala maipfi a no konða na / kana zwivhumbeo zwa mafhungo. (7)
ZWIKILI ZWA U DIKHOUDA	Mugudi u ðoða thikhedzo nnzhi ya foniki i no bva kha mudededzi / mugudisi uri a vhale ipfi ðine a si ði ðivhe. Mugudi u a balelwa u ðhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo. Mugudi u ðivha maipfimaðowelwa / maipfimaanzi maðukuðuku. (1-2)	Mugudi u lingedza u shumisa foniki kha u vhala maipfi ane a si a ðivhe fhedzi u ðoða thuso ya mudededzi / mugudisi. Mugudi u a kona u ðhukukanya maipfi a bva madungo kana mibvumo a tshi thusiwa nga mudededzi / mugudisi. Mugudi u ðivha maipfimaðowelwa / maipfimaanzi a si manzhi. (3-4)	Mugudi u shumisa foniki na ðhalusamadungo (<i>syllabification</i>) kha u bula maipfi ane a si a ðivhe, fhedzi tshinwe tshifhinga u a ðoða thuso ya u vanganya/ ðanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ðivha maipfimaðowelwa / maipfimaanzi manzhi. (5-6)	Mugudi u shumisa foniki na ðhalusamadungo (<i>syllabification</i>) kha u bula maipfi ane a si a ðivhe, nahone u a kona u vanganya/ ðanganya mibvumo ya ita ipfi. Mugudi u ðivha maipfimaðowelwa / maipfimaanzi othe e a funziwa manzhi. (7)

4.4. U VHALELA U PFESESA	
TSHIPIKWA	<p>U thetshelesa na u tou fombe kha mañwalwa u itela:</p> <ul style="list-style-type: none"> • U topola thaidzo ya u ranga i no bveledza tshiṭori. • U topola thevhekano ya zwiwo. • U fhindula mbudzisoṭhalutshedzwa sa ‘Ni vhona u nga...? / Ndi ngani...?’
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> • Hezwi zwi nga itwa tshifhinga tshiñwe na tshiñwe u bva kha Vhege ya 4 u swika kha Vhege ya 7 • Kha vha zwi ite nga Lavhuṭanu liñwe na liñwe nga tshifhinga tsha Nyito ya Oraḷa: Therisano nga ha tshibveledzwa/mañwalwa kana nga Lavhuṭanu liñwe na liñwe nga tshifhinga tsha U vhala na Vhagudi: Nyito ya Thevhelauvhala.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> • Kha vha shumise tshiṭori tsha u vhala na vhagudi tsha vhege yo fhelaho. • Kha vha dzudze kiḷasi uri i shume mushumo uyu. • Nga murahu, kha vha vhidze vhagudi nga muthihi nga muthihi vha ḡe desikeni yavho vha fhedzise u lingiwa. • Kha vha ri vhagudi vha fhindule mbudziso dza 1-2 dza luñwe na luñwe lwa tshaka dzi tevhelaho dza mbudziso dzi no kwama mañwalwa: <ul style="list-style-type: none"> Mbudziso dzi no kwama thaidzo ya u ranga 1 Thaidzo i re mathomoni a tshiṭori ndi ifhio? 2 Ndi nnyi kana ndi mini tshe tsha vhanga thidzo iyi? Thevhekano 1 Ho bvelela mini mathomoni a tshiṭori? 2 Ho bvelela mini magumoni a tshiṭori? 3 Ho bvelela mini nga murahu ha ... 4 Ho bvelela mini u thoma: ... kana... Mbudzisoṭhalutshedzwa 1 Ndi ngani ni tshi vhona u nga ...? 2 Ni a kona u vhona vhushaka ha ...? 3 Arali no vha nono vha ni tshi ḡo ita mini? Ngani? • Kha vha linge mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
MBUDZISO DZI NO KWAMA THAIDZO YA U RANGA	Mugudi ha koni u topola thaidzo ine ya bveledza tshiṭori (1-2)	Mugudi u a kona u topola thaidzo ine ya bveledza tshiṭori. Mugudi ha koni u topola tshithu kana muthu we a vhangana thaidzo.(3-4)	Mugudi u a kona u topola thaidzo ine ya bveledza tshiṭori. Mugudi u a koni na u topola tshithu kana muthu we a vhangana thaidzo. Mugudi u konḑelwa nga u elelwa zwiṅwe zwa zwidodombedzwa zwi no yelana na thaidzo. (5-6)	Mugudi u a kona u topola thaidzo ine ya bveledza tshiṭori. Mugudi u a koni na u topola tshithu kana muthu we a vhangana thaidzo. Mugudi u a kona u elelwa zwiṅwe zwa zwidodombedzwa zwoṭhe zwi no yelana na thaidzo. (7)
THEVHEKANO	Mugudi ha koni u dubekanya thevhekano ya zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona. (1-2)	Mugudi ha koni u a kona u dubekanya thevhekano ya ya zwiṅwe zwa zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona musi a tshi tou thusiwa. (3-4)	Mugudi ha koni u a kona u dubekanya thevhekano ya ya zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona fhedzi u a ongolowa.(4-6)	Mugudi ha koni u a kona u dubekanya thevhekano ya ya zwiwo zwi re kha liṅwalwa nga ngona. (7)
MBUDZISOṬHALUTSHEDZWA	Mugudi u kundelwa u fhindula mbudziṱhalutshedzwa nga ha maṅwalwa. (1-2)	Mugudi u kona u fhindula mbudziṱhalutshedzwa nga ha maṅwalwa a dovha a kona na u tikedza dziṅwe dza phindulo dzawe. (3-4)	Mugudi u kona u fhindula mbudziṱhalutshedzwa nga ha maṅwalwa a dovha a kona na u tikedza dziṅwe dza phindulo dzawe. (5-6)	Mugudi u kona u fhindula mbudziṱhalutshedzwa nga ha maṅwalwa a dovha a kona imelela phindulo dzawe. (7)

4.5: MUÑWALO	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U kopolola na u ñwala fhungo nga ngona.
KUI TELE	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha zwi ite vha tshi shumisa muñwalo u no bva kha thero ya Vhege 5-6, kana Vhege 7-8.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha vhe na vhuṭanzi uri vhagudi vha kopolola mafhungo a si gathi a tshi bva kha bodo ya tshoko. Musi vhagudi vha tshi khou ñwala, vhone kha vha monamone vha tshi vha ṭola. Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagudi musi ngudo i tshi fhela. Kha vha ṭole muñwalo wa mugudi muñwe na muñwe vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
MUÑWALO: FHUNGO	Mugudi u kondelwa nga u kopolola na u ñwala fhungo nga ngona. Hu na vhukhaki vhunzhi malugana na kuvhumbelwe kwa maḽedere, zwikhala vhukati ha maipfi, na u shumisa saidzi i no fana ya maḽedere. Mugudi u ñwala nga u ongolowa. (1-2)	Mugudi u anzela kopolola na u ñwala fhungo nga ngona. Hu na vhukhaki hu si gathi vhunzhi malugana na kuvhumbelwe kwa maḽedere, zwikhala vhukati ha maipfi, na u shumisa saidzi i no fana ya maḽedere. Mugudi u ñwala nga u ongolowa. (3-4)	Mugudi u kopolola na u ñwala fhungo nga ngona. Mugudi a nga khwiṇisa u ñwala nga luvhilo kana nga vhudele. (5-6)	Mugudi u kopolola na u ñwala fhungo nga ngona, ngavhudele na nga luvhilo lu no vhone. (7)

4.6: U NŴALA	
TSHIPIKWA	<ul style="list-style-type: none"> U nŵala mafhungo a 3 nga nyusi dza ene muṅe a tshi shumisa mibvumo yea a guda na maipfimaḍowelwa ane a ḍivhea, maḍeredanzi na zwitopo.
KUITELE	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha zwi ite vha tshi shumisa muṅwalo u no bva kha thero ya Vhege 3-4, kana Vhege 5-6.
NYITO	<ul style="list-style-type: none"> Kha vha ite ngudo iyi sa nga misi. Kha vha kuvhanganye bugu dza vhagusi nga murahu ya saikiḷi ya u nŵala. Kha vha ṭole muṅwalo zwe mugudi muṅwe na muṅwe a nŵala vha tshi shumisa rubiriki i re afho fhasi.

RUBIRIKI	LEVELE YA 1 VHUIMO / MPIMO WA 1-2	LEVELE YA 2 VHUIMO / MPIMO WA 3-4	LEVELE YA 3 VHUIMO / MPIMO WA 5-6	LEVELE YA 4 VHUIMO / MPIMO WA HA 7
U NŴALA: ZWA ENE MUṅE	Muhumbulo uyu u a konḍa u pfesesa, kana a si wawe ene muṅe – o kopolola tsumbo ya mudededzi. (1-2)	Muhumbulo uyu u a pfala nahone ndi wawe ene muṅe naho hu na hune wa yelana na tsumbo. (3-4)	Muhumbulo ndi ndi wawe ene muṅe nahone u bva khae. (5-6)	Muhumbulo ndi ndi wawe ene muṅe nahone u bva khae nahone u na vhutsila ngomu. (7)
U NŴALA: VHULAPFU NA TSHIVHUMBEO	Mugudi o nŵala maipfi kana mafurase a si gathi. (1-2)	Mugudi o nŵala fhungo liṭhihi lo vhekanywaho nga ngona. (3-4)	Mugudi o nŵala mafhungo mavhili o vhekanywaho nga ngona. (5-6)	Mugudi o nŵala mafhungo mararu o vhekanywaho nga ngona. (7)
U NŴALA: NDONGAZWIGA	Mugudi o a konḍelwa nga u shumisa maḍeredanzi na zwitopo tshifhinga tshoṭhe nahone nga ngona. (1-2)	Mugudi o a konḍelwa nga u shumisa maḍeredanzi na zwitopo tshifhinga tshoṭhe nahone nga ngona fhedzi u a konḍelwa nga dziṅwe ndongazwiga. (3-4)	Mugudi u shumisa ndongazwiga dzoṭhe dze dza funziwa nga ndila i no fusha, fhedzi u a ita a tshi khakha tshiṅwe tshifhinga. (5-6)	Mugudi u shumisa ndongazwiga dzoṭhe dze dza funziwa nga ndila i no fusha nga ngona nahone ha anzeli u khakha. (7)